

1/
*
1/

2.

3.

4.

4157
1790, 18.

DE COMMERCIO INTERNO ET EXTERNO

DISSERTATIO IVRIDICA

QVAM

ILLVSTRIS IVRIS CONSVLTORVM ORDINIS

AVCTORITATE

P R A E S I D E

D. CAROLO GOTTLOB RÖSSIG

PROF. PHIL. P. ICTO IMATR. PLVRIVM SOCIETATVM SODALI
MEMBROQVE HONORARIO

D. XXX. DEC. A. C. MDCCLXXX.

AD DISCEPTANDVM

P V B L I C E P R O P O N I T

AVCTOR

CAROLVS THEOPHILVS SAMVELIS HEVN

DOBRILVCENSIS.

L I P S I A E

EX OFFICINA SOLBRIGIANA.

DE COMMERCIO
INTERNO ET EXTERNO

DISSERTATIO IURIDICA

IN VERTIBUS REGNI SAXONIAE

AVCTORITATE

FRANCOFURTI

IN CAROLO-GOTTIFR. REISSIG

PROFESSORIS PRAECEPTORIS

IN IURIS PRAESENTIA

IN DIE 17. FEBRUARII

1772

CAROLUS THEOPHILUS SAUERBACH

PROFESSOR

LIPSIAE

IN AEDIBUS ERASMI

ILLVSTRISSIMO ATQVE EXCELLENTISSIMO
D O M I N O
FRIEDERICO LVDOVICO DE WVRMB

DOMINO ET DYNASTAE IN GROSSENFVRR
SERENISSIMI SAXONIAE ELECTORIS COMITI CONSISTO-
RIANO DEPVATORVM AD RES OECONOMICAS ET MER-
CATVRAE DIRECTORI ET ORDINIS IMPERIALIS
STI IOSEPHI COMMENDATORI Ctc.

ILLVSTRISSIMO ATQVE EXCELLENTISSIMO
D O M I N O
G E O R G I O R E I N H A R D O
S. R. I. C O M I T I
D E W A L L W I T Z
D O M I N O E T D Y N A S T A E D E S C H W E I K E R T S H A Y N ,
S C H M O R K E , W I E S E ,
S E R E N I S S I M I S A X O N I A E E L E C T O R I S C O N S I L I A R I O I N -
T I M O A C T V A L I E T C O L L E G I I D E R E D I T I B V S S E R . E L E -
C T O R I S A D M I N I S T R A N D I S C O N S T I T V T I
P R A E S I D I
O R D I N I S P A L A T I N I L E O N I S E Q V I T I etc.

S I M O N I S
S I G N A T U R A M
ILLVSTRISSIMO ATQVE GENEROSISSIMO
D O M I N O
FRIEDERICO WILHELMO DE FER-
BER

DOMINO ET DYNASTAE IN IVNKENDORF

SERENISSIMI ELECTORIS SAXONIAE CONSILIARIO INTI-
MO ACTUALI DIRECTORI VICARIO DEPUTATORVM AD RES
OECONOMIAE ET MERCATVRAE CONSILIARIO INTIMO
COLLEGII AD REDITVS S. ELECTORIS ADMINISTRAN-
DOS CONSTITVTI CANONICO ECCLESIAE MISE-
NENSIS etc.

PATRONIS

PIE DEVENERANDIS

HVNCLIBELLVMEA, QVAPAREST,

ANIMI SVBMISSIONE ATQVE PIETATE

OFFERT ET CONSECRAT

TANTORVM NOMINVM

OBSERVANTISSIMVS CVLTOR

CAROLVS THEOPHILVS SAMVELIS HEVN.

INSTITVTIO.

Principio consilium erat Saxonicum tantummodo commercium describere, eius historiam, institutionem et hodiernam conditionem exponere, et praecipue de Saxoniae negotiatione externis cum regionibus differere, ea nominare, quae in his terris producuntur, fabricantur, consumuntur et inde exportantur, et denique breuiter docere, quantam felicitatem patria carissima consecuta sit per commercium, industriamque.

Nunquam vero omnia hominibus ex voto cedere videmus: mihi quoque hoc propositum amplificanti tanta impedimenta obstabant, vt voluntatem mutare cogerer, alique tempori istud negotium seruare.

Vitia, errata et lacunae, si quae inueniantur, excusabunt aequiores iudices, neque omnia ad viuum refecabunt; omnia enim si dicere vellem, quae possunt dici hac de materia, fines partim libelli transgressurus forem, partim etiam cognitio locorum accurata et plena ac perfecta requireretur, quae quidem exspectanda a solis viris erit, politicae exercendae constitutis, rerumque ciuilium peritia pro muneris ipsius, quod sustinent, ratione instructis, non vero ab adolescente, qui adhuc theoriae tantum modo studio vacans, vsu rerum nondum
exer-

exerceri poterat. Fontes, ex quibus haurire potuissem, Confistorii pacta intimi sunt (*Cabinetsverhandlungen*), tabulae publicarum, (*Zollregister*) et alia plura eiusmodi generis. Priora non diuulgantur ex causis satis cognitis et sufficientibus, posteriores vero quam fallaces illae sint et vitiosae, infra monstrandi locus erit. Nullis igitur, nisi eiusmodi fontibus, uti mihi licuit, qui vulgares essent, ad quosque cuique aditus facile pateret. Itaque de Commercio tantum generatim iam loquamur, facta subinde etiam Saxonici mentione.

Cap. I.

De Commercio generatim spectato, et singillatim
de interno.

§. I.

Circulatione pecuniae populum ditem efficit.

*Respublica opulenta dici non ea potest, cuius ciues magna quidem
vi gaudent pecuniae paratae, quae vero nullum praebet alium
usum, quam cum, ut tantum adsit; contra ea vero rectius opu-
lenta vocatur, cuius intra fines pecunia in manibus, uti sanguis
in vivo corpore, perpetuo circumagitur.*

Fac enim, in ciuitate quadam omni habitanti non solum omnia
suppetere, vnde vitam sustentet, sed praeterea etiam ipsam in arca
clausam tenere ingentem nummorum copiam; quemque vero, do-
nis a natura acceptis contentum, limites domicilii non transgredi, ea,
quae vicinus sibi parat, ad vitam degendam commodius et iucun-
dus, ignorare, nec conari, eius commoda ad se transferre et pro
suis uti, nec cum eo communicare sua, illum ingenue fateor, dona-
tum esse nummo sterili, quo uti, quoue maiores diuitias sibi ad-
quirere non possit, adeo eius opes esse inutiles et possessorem diui-
tibus adnumerari non posse. Quod iam dictum est de singulis ciui-
bus, illud transferri ad tota regna potest. Cuicumque hic, opinor,
venient in mentem Lusitania Hispaniaque: ad quantum splendorem,

A

abua-

abundantiam quantam haec regna potuissent efferri, si principes et ii, qui a consiliis eorum secretioribus erant, aurifodinas Americae profundas, ex quibus diuitiae immensae in aeraria regia manabant, sapienter et apte adhibuissent! omnium oculi iam conuersi erant in illas regiones beatas, quas Hesperidum hortos poëtae cuidam Hispaniensi, de suae patriae gloria et salute extra se raptò, vocare libuit; haec regna superare omnia alia sperabantur potentia et principatu; haec regna inuidia premebantur, et quisque ibi sedes figere desiderabat — sed paullo post quisque expectatione sua frustrabatur; Lusitania aequè ac Hispania ex quiete excitari otiosa non poterant, eo maiori negligentia aurum consumebatur extraneum, et omnes ad hunc diem vires credunt exhaustisse, si corporum moles ad portus mouent, ad naues auro priuandas. Eiusmodi regio, pecunia etiam si maxime abundans, tamen inops habetur; nummi enim fines ciuitatis transeunt eo modo, quò intrarunt, et nullus mutuus communisque ad omnes vsus permanat.

Circulationem vero adesse puto, si pecunia e possessione alterius in alterius manum tanquam praemium transit, quo solui debent mutua eius officia. a)

Pecuniae circulationem, vt ostendam, respublicas bono atque amplo auctare lucro, ponatur ciuitas finibus angustis, familias 200 continens, quarum tota fors decies centena millia nummorum vncialium summam faciat, quae partes in aequas diuisa, cuius familiae 5000 Vallenenses attribuantur. Iam vero ponamus, hanc millionem. quam dicunt, anni spatio harum intra gentium possessiones decies circulare, mihi quisque facile largietur, cuiuslibet familiae diuitias in summam 50000 Ioachimicorum excurrere. Qua ratione

a) Nummorum permutatio simplex non est circulationis species; igitur argentum eum auro si mutò, nondum haec pecunia dici potest circulare, sed hoc fit, si is, quocum ago, sibi vindicet collybum.

ne facta omnis profectio intelliget, circulationem esse praecipuam
viam, b) qua ciuitas possit aliqua ditari.

§. 2.

Vnde oriatur circulatio.

*Circulatio efficitur I. per constitutionem politicam bene institutam
II. praecipue vero per commercium.*

I. Per constitutionem et administrationem politicam bene ordinatam, quae in eo consistit, ut argentum, quod sibi subditorum manus sub titulo tributi, vestigialis, portorii, stipitis etc. suppeditabant, modo sapienti et accommodato, populo reddere princeps studeat: Sumtus regis non esse debent pares iis, qui sufficiunt agricolae; princeps cultu apparatuque omni alios debet praestare, et summa splendoris magnificentia antecellere, non sui gratia sed ciuium: Opifices regiam habitantes semper esse debent occupati, ut principis commoda augeant atque amplificent, eique constituendum est praemium, qui vias reperit, et artes excogitat, salutis et internae industriae causa, ad aulae augendam praestantiam. Qua de causa, quis est, qui dicat, nonnullos tantummodo homines hoc modo reddi ditiores, non vero ciues omnes? Minime. Regii splendoris fama alliciet aduenas ex regionibus remotissimis, qui lubenter aperient marsupia, et ita fortuna secunda, qua regia gaudet, diffundetur in ciuitates proximas, et denique sensim sensimque in totam rempublicam.

Modus alius et magis eximius, quo principes ciuibus remunerari solent thesauros, est, si subditos sine medio subleuant fortibus fumis eorumque industriam dormientem quasi excitant et refo-

A 2

cillant:

b) vid. Büsch. *Abhandlung vom Geldumlauf*. I. Band. §. 25. 2. Band. §. 47.

cillant: Eam viam insignem secuti sunt *Pater Patriae Serenissimus noster, eiusque Antecessores aeternum colendi*: non minus Borussiae Fridericus vnicus subditos quotannis summis immensis donavit, nominatimque anno 1785, — 2, 901, 756 Vallenibus. c) Sane tulit eiusmodi fors praeclarum foenus! anno eodem, omnia, quae producta erant ex officinis Borussiae et fabricis, excurrebant in summam 30, 250, 000 Ioachimicorum, ex quibus ad XIV decies centena millia exportabantur extra fines, reliqua vero intra eos consumebantur. d)

Imperium si est bene constitutum, praecipue in muneribus distribuis rationem habere debent administratores

II. Commerciū, quod est cardo circulationis, industriae et diuitiarum. e) Commercium vero est via, qua agricola opifici materias tradit primas, quas posterior vel priori, mercede accepta, reddit, vel mercatori exhibet, qui tum in totam rempublicam dispergere conatur. Reipublicae cum incolumitas ex pecuniae oriatur circulatione (Cap. I. §. 1.) illa vero fontes praecipue habeat commercium et negotiationem, terram eam puto esse habendam, cuius intra fines floreat commercium fortuna secundissima, pecuniosam.

§. 3.

c) von HERZBERG über den wahren Reichthum der Staaten, das Gleichgewicht des Handels und der Macht. 1786. p. 39.

d) Ibid. p. 31.

e) Praeclaris verbis Salimbeni (in den Grundsätzen der Finanz) modum descripsit, quo circulatio pecuniae bene instituta solet oriri et progredi.

Nota. Exercitiis paratis pecunia etiam fluit in terrae oppidula minutissima, ideoque circulatio valde augetur,

Necessitas promouendi commercii.

Principis igitur est eiusque, qui rempublicam administrat, adiuuare atque promouere commercium.

Nullis sumptibus, nullis expensis, quae pertinent ad res viles commercio, princeps parcere debet. Anglia et Borussia nobis eatenus exemplo sunt imitatu dignissimo. Semper industria excitari debet et animari; regiminis in officio est, curare, ut manu et fabricis confecta alienari possint, lubenterque aures praebere mercatoribus, qui hoc vel illo de commercii statu condiciones nonnullas modeste audent proponere. Imperii igitur ratio Saxonici in Commissione, quae de rebus negotiisque mercatorum administrationem gerit (*Commerciendeputation*) anno 1729 instituta laudari satis non potest et praedicari, quo facto cuilibet mercatori et fabricanti licitum est de commercio perficiendo promouendoque sententiam suam aperire, non minus, quam eius vitia indicare, et quomodo remoueantur. proponere.

Quantopere est mutatum commodum hodiernum publicum (*Staatsinteresse*) ab antiquo! Lycurgus *f*) Plato, *g*) Aristoteles, *h*) Apollonius *i*) pluresque alii legislatores et politici mercatorem pro nihilo ducebant, despiciatque habebant, non quidem, ut illi dicere solent, qui virtutem et sinceritatem maiorum pro viribus defendunt, mercator quia sine fraude cogitari non possit, quod vero vitium dehonefians finibus expelli optarent, sed quia intelligebant, potentiam gloriamque nisi armis et occupationibus bellicis feruari,

A 3

non

f) Plutarch. in Lycurgo.

g) Plato de legibus.

h) Aristotel. I. 7. Politicor. c. 9.

i) Philostratus in vita Apollonii.

non vero, vt nostris temporibus, reipublicae salute interna commercio exorta; expeditiones autem belli feueras nunquam negotiationis cum successu tranquillo pari passu progredi: His temporibus vero, quibus potentia principum fere aequalis seruatur, et proinde difficilius est, terrae fines acquisitionibus alienis amplificare, principis officium esse debet sanctissimum, regiones ita constituere, vt vicinis salutis ratione internae pares sint, quin etiam eas superent, quod efficitur commercio; mercator igitur ei persona grauis esse debet et fabricator.

Quod Annibalis temporibus Caesarisque reipublicae imperator iniectus, hac aetate principi esse debet mercator industrius solersque. Fridericus vnicus, qua pollebat, potentiam obtinere non potuisset, si castra tantummodo secutus fuisset. Sed exercitum ducens in turbam hostium, cogitatione rationem depinxit, qua promouere possit fabricas, itaque ipse illam magnitudinem adipiscebatur. Iosephi II. in bello ineundo cum Turcis finis non solum erat, hos barbaros Europae finibus expellere, sed praecipue orbem etiam maiorem ambitumque reddere manufacturis, quo fabricata possint venire. Hollandia pauperior esset, Polonia, nisi in Commercio eius salus esset fundata, et *Augusti I.* cura, labore et conatu ad commercium proferendum perficiendumque et amplificandum Saxonia magnitudinis summum gradum adepta est, quem etiam hodie, *Friderico Augusto Serenissimo* sapientissime prouidente, obtinet. Ecce exempla, Politico patriae amanti imitata dignissima, omnes vires ex se excitandi adhibendique, omnia vitia remouendi, quae nocere possint commercio, explendi lacunas omnes, quae negotiationis ratione in consiliis politicis suis inueniantur, et omnes, priusquam edantur, opiniones praeciudicatas tollendi. Inutile plane et superuacaneum mihi videretur, singula quaeque emolumenta et commoda verbis pluribus explicare negotiationis.

§. 4. Quae sint commercii obiecta; speciatim de Commercio pronentis naturalis.

Iam vero commercium ipsum sub contemplationem vocabimus, quod occupatur I. naturae cum productis, k) quae nominantur materiae primae, et II. cum materiis fabricatis seu compositis. l)

Prius commercii genus, quo ciuitas carere non potest, vetustissimum est et simplicissimum; circulatio vero eo non ita magna efficitur, praecipue si fines non egreditur. Polonia, quae multas causas affert, quibus paupertas orta sit, eam etiam producit, quod eiusmodi commercium tantummodo videtur, non vero alterum commercii genus exercere. Hodiernis temporibus regio, quae nullum, nisi illud, quod *Produktenhandel* vocant, sensu strictissimo cognoscat, cogitari non potest, quia multis egemus, quae solum modo per commercium materialium compositarum ad nos portantur. Redeamus vero ad tempora illa patriarcharum, quibus suum quaeque sibi familia victum ipsa parabat, gregibus nutrita ovium lanam ducebat, sibi vestes texebat; nullam hic ne minimam quidem, inueniemus speciem circulationis, et industria, etiam non industria quidem omnino negari potest, obscuritate tamen iacebat summa, itaque regio ipsa nunquam pecuniosa poterat vocari. Homines vero tum viuentes, an maiore fortuna animique tranquillitate vixerint, quam aequales, et eiusmodi conditio statusque, an perennitate gaudere possit, libelli extra limites est positum, fufus exponere.

Aetate vero, qua iam viuimus, commercium eius generis est maioris ponderis, quia plures sunt homines, qui alia vitae genera, quam

k) Quod vocemus *Produktenhandel*.

l) Quod *Kunsthandel* appellare liceat non quidem ratione artium, quas ad liberales referunt, sed eo sensu, quo ars opponitur naturae productis,

quam agriculturam sequuntur, materias igitur primas sibi acquire-
re non possunt, quas a rustico coguntur accipere. Igitur agricolae
prima via est et sola, producta sua mutandi cum parata pecunia.
Vulgare quod ferri solet, dictum istud „*Agricola si dives, civitas co-
piofa*“ cum in perniciofa sententia verfetur, mentibus hominum ra-
dicitus esse euellendum. Illum fontem, ex quo omnem pecuniam
haufurum sese sperat rusticus, quolibet modo aperire debemus; id
quod fit, si agricultura emendatur et frumentum semper magno in
pretio est. Saxonia se praebet exemplo egregio, cum instituit Lip-
siae societatem Oeconomicam, cuius finis primus habetur, omnes
agriculturae et oeconomiae species amplificare; cuius vero efficien-
di ratio et via satis apta adhuc desideratur, per quam ea, quae haec
Societas laudata docuit et iam experta est, diuulgari possint, quod
libri populares, et non magno parabiles praecipue adiuuant.
Praeterea curam atque studium, quo Electores Serenissimi Saxoniae
iam antea agriculturam promouerunt affirmant:

I. *Mandat die neue Einrichtung und Erweiterung die Landes-
Oeconomie-Manufactur- und Commerciendeputation betreffend, d. d.
14. April. 1764.*

Cuius vi inuentiones nouissimae et pericula prospere tentata
praemiis afficiuntur, omnesque nomarchae et praefecti obligati te-
nentur, tempore legali Deputationem certiozem facere de statu oe-
conomiae et aliis negotiis rusticis, quae tractantur in districtibus si-
bi subditis et sententiam aequae ac consilium proponere.

II. *Edict wegen derer zu Wiederaufhelfung hiesiger Lande in ein
und andern nöthigen Veranstaltungen, d. d. 23. März 1763.*

Quod adhortatur admonetque rusticos ad fundos bello expul-
tos instaurandos, pomaria plantanda; lignationes destructas reparan-
das, iisque parcendum praecipit.

III.

III. *Neue Gefindeordnung, d. 16. Jul. 1735. Lit. T. 2.*

Qua omnes personae, sexus ratione non habita, antea agricultura occupatae, et adhuc ad id negotium idoneae, commoditatis vero studio ei subductae, admoneri debent omni feueritate, deinde vero cogi per praecepta poenalia, agriculturam, quae sit cimetium tantum, vt ne derelinquant.

IV. *Befehl das Viehsterben betreffend, d. d. 26. Novembr. 1716.*

V. *Augusteische Forst- und Holzordnung, d. d. 18. Sept. 1580.*

Et plura alia huc pertinentia tam vetustiora, quam recentiora mandata de annis 1565, 1556, 1575, 1586, 1597, 1598, 1715, 1721, 1726, 1728, 1762, et plura a Patre Patriae Serenissimo promulgata.

De frumenti pretio magno et de modo, quo feruari possit, infra dicendi locus erit. m)

De Commercii arte factorum,

Commercium, quod vocatur Kunsthandel, et omnes iam praeparatas materias et elaboratas continet, fines circulationis intuitu habet latius patentes, laborem et victum suppeditat pluribus hominibus, animat industriam, redditque alacriorem.

Omnes opifices, fabricantes, et mercatores eiusmodi commercio vitam sustinent et statum incolumem. Faciendi quaestus ratio (*Nahrungszweig*) ea si bene constituta, ciuitas ipsa fortuna munita est. Politici igitur de patria meriti est, omnem animum et attentionem huic adhibere. Praemia sicuti in Agricultura, etiam in Commer-

m) Cap. II. §. 7.

cio n) proponere debet inuentionibus, et fabricatis, o) ad formam modumue exteriorum confectis; fabricas inuenientes adiuuare omnibus modis, suppeditandis iis, quae necessaria videntur, dandisque immunitatibus, p) fabricata, vt vendantur, omni fructu

n) Praeclare ait SCHEDEL „Weise Regierungen, die nach Grundsätzen handeln, müssen die Ausgaben und Kosten nicht scheuen, die die ersten Aufmunterungen voraussetzen, besonders, wenn es darauf ankommt, einen wichtigen Zweig des Handels empor zu heben. Die Handlung ersetzt gewiß all mal durch die vermehrte Bevölkerung und durch die vergrößerte Einnahme diese Kosten im reichen Maasse wieder.“

o) Quam idonea et apta imitatione pauci tenuiores Xylini, (Baumwollenzeuge) Anglici et aliae pannorum species lintaeque in Saxonia texantur, quae in guunt Manufacturae lanificiae (Wollenmanufacturen) Chemnitii, Görliti, Krimmitschauiae, Oslitii, aliisque locis; Manufacturae hombyciticae, (Baumwollenmanufacturen) Chemnitii, Plauiaequae; Lintariae Manufacturae in Lusatia superiore; Manufacturae sericarum (Seidenmanufacturen) Dresdensis et Lipsiensis, quarum fabricata Hollandicis, Francogallicis Anglicis et Italicis perfectissime aequiparantur. In Chalybi fabricando vero adhuc valde vincimur a Britannis, cuius causa non solum in eo est, vt chalybs nostrae terrae ipse sit naturae villoris, sed quia caremus machinis illis idoneis et opportunis: eadem condicione esse dicitur nostra corii praeparandi ratio.

p) Patria carissima iam antiquis temporibus in ea re aliis se exemplum populis dexterrime exhibuit: de quo videantur.

- I. Extract aus dem Landsagsabschiede, vom 9ten April 1661.
- II. Aufschreiben, wie es mit Abgebung der auf zwei Jahre derwilligren Landaccise zu halten, den 9ten März ani 1682. pünkt. 20.
- III. Erläuterung und Moderation einiger in der Anno 1708 ergangenen General-Consumtions-Accisorordnung befindlichen Sätze; die Manufacturen, Fabriken und Commercia im ganzen Lande; ingleichen die Bergstädte, bauende Gewerken, Bergleute und Hammerwerke betreffend, den 12ten December, Anno 1707. Cap. V.

dioc. curar. §. 4) Collegiorum statuta arctatoria, *) quantum possunt, circumscribere, in machinas nouiter inuentas vtiliter vulgare.

IV. Mandat die Manufactur des inländischen Porcellaingefäßes betreffend, den 23ten Jan. An. 1810.

V. Mandat wider den Ver- und Aufkauf der Wolle, auch deren Ausführung aus dem Lande, sambt deme, was darinnen wegen der inländischen und frembden Wollfabrikanten enthalten, den 21sten Jul. 1718.

Cuiusui Fabricae hic se collocanto non solum frui debent in Accisa generali, vt verbis mandati ipsius vtar, die geordneten Bauerböszlichkeiten an baarem Gelde, et in inuitate bima ab omni tributo de agris, pecore, vineis, & d. etiam de omnibus pensionibus (Seeuern) et aliis oneribus in circuilibus in decem annos. Non minus illis manufacturis, quae egent auxilio, suppeditatio promissa est, cuius vsurae tria procentam excedere non debent.

VI. General-Verordnung die Erabliir- und bessere Fortsetzung der Manufacturen und Fabriken, benebenst dererselbigen Begnädigungen betreffend, den 2ten Nov. An. 1727.

VII. Extract aus dem Landtagsabschiede, d. d. Dresden 14. Sept. 1749.

VIII. Edict wegen der zu Wiederaufhellung hiesiger Lande in ein und andern nöthigen Veranstellungen, d. d. 23. März 1763.

Et plura alia recentiora satis cognita.

q) Manufacturae lanificiae Chemnitii, Gorlicii et Marklissae manufacturae ex Gössypio panni contexti (Nesselruchmanufacturen) Dresdensis, manufacturae coriariae Budissae et Gorlicii et aliae, quia fabricata sua vendere non possunt, decreuerunt; e contrario vero aliae altiozem in gradum promotae sunt, e. g. manufacturae panni ex bombycis genere tenuissimo contexti (Muscelinmanufacturen), Plauiae, quae de anno 1761. in situ alterum tantum amplificata est; non minus manufacturae bombycificiae Chemnitii (Baumwollenmanufacturen), Chemnitii manufacturae, quibus limbi dentati (Kartone) texantur in Metania montibusque metallicis Saxonie; officinae, quibus panni xylini (Kartone) lintei que imprimuntur, typographicae, pluresque.

x) Cum Thurgoto non quidem consentio, qui cuncta collegia euertebat, quae experientia enim docuit, quam breue temporis spatium eius dispositione.

re, s) omnibus priuatis permittere, fabricas, manufacturasque institutas, non vero magnatibus, qui, cognitione egentes, plerumque via recta aberrant, quo facto eorum fabricae modo eodem veloci, quo ortae erant, collabuntur; non minus curare debet politicus, vt mercator statum non mutet, i. e. constans sit mercator, semperque commercii cursum et gradus animaduertere.

Cap.
 ones seruatae sint, societates cum omnes, illo exterminato, instaurandi-
 tur, earumque emendarentur placita, limitationes vero merito statuendae
 videntur. Opificum enim, qui necessitates ad vitam hominum sustentandam
 pertinentes curant, numerum, consilii est, certum cullibet oppido determinare.
 Berolinum igitur 130000 continens ciues futurum numerum nimium habebat
 1200, vt Nicolai bene monet in descriptione Berolini et Postampii, ita, vt alter
 alterum perderet, omniumque res ad rastro redirent, donec rex iuberet,
 magistris non nisi octo quotannis nominandos. Opificum vero, qui artificibus
 proximi sunt, leges mitiores esse debent, e. g. serinariorum, tornatorum,
 claustrariorum etc. in quo quidem discrimen magnum est inter artem et
 opificium faciendum, adolentes igitur multi inopes retardantur, inde
 ars et industria, necesse erit, submergantur.

s) Si quis sit, qui roget, an machinarum inuentio, quae id efficiunt breui tempore,
 quod plures homines longissimo spatio non valent, ad communem vtilitatem
 adferat, affirmo. Fabricata enim profecto venduntur pretio villiori; fac
 hominum certum numerum inuenta machina, quae laborem antea ab se
 curatum iam ipsa exhibeat, extrusum esse, alter hominum numerus,
 quibus ea res vsui est, ratione multitudinis plane non videtur sub
 contemplationem cadere, et praeterea illi operarii dimissi, si alias
 quaerant conditiones, profecto aliam inuenient quae videri amissum
 compensabit.

Filatorum in manu possessoris Stephanii celeberrimi propter Torgauium
 incitamento et incremento maiore non indignum foret, telendi artem
 quoniam admodum subleuat, eiusque igitur emolumenta manifesto sparent.

Cap. II.

De Commercio externo.

§. 1.

Commercium in genere est earum rerum permutatio, quarum maior copia est, quam qua ipsi indigemus.

Negotiationis intermediae, qua mercator mercem externam sibi acquirit et externis vendit, et quae (*Zwischenhandel*) vocatur, hic mentio non est facienda: Sed ad sententiam probandam satis erit, ad rusticum prouocare, qui frumenti copiam, quo ipse et familia non eget, vendit, et qui venundat lanam, linum, reliquaue producta et pecora, quibus non indiget. Quaelibet autem regio consideranda est tanquam familia, quae producta, quibus abundat, in aliam transportare studet; antea commercium erat in regione ipsa, et *internum* vocabatur, iam mutatur in *externum*.

§. 2.

Commercium internum modo faciliori potest excitari quam externum.

Commercium internum, itaque etiam circulatio pecuniae et industria interna, modo faciliori et excitari potest, et seruari, quam externum.

Bode t) et Guden prius tantummodo ab vna parte et pro dolor! considerant tenuissima, dicentes, commercium regionem solum externum ditare. Rei eorum perspectio cum sit superficialia atque ex vna parte tantum instituta, sententia etiam eiusdem est valoris. Industria interna igitur difficultate minore potest excitari, quia eius status praecipue pendet a principe dirigente, qui hunc vel illum

B 3

quaestum

t) Vid. eius *fürsliche Machtskfst.* Cap. 7. §. 21.

quaestum potest adiuuare, v) quod etiam facile est ad expediendum, quia edoctus est de eis, quibus egeant subditi, quaeque in votis habeant, iis, satisfacere, esse in officio debet principis: Haec vero omnia non possunt accommodari ad peregrinum, ad quem praesertim plures populi, quo minus confluant, prohiberi nequeant, et in instituendo commercio extraneo morum populi, ad quem producta educere cupimus, et consuetudinum inscii saepissime omnia comoda et emolumenta spectata amittimus. x)

§. 3.

Industria interna diuicius seruari potest, quam externa.

Posterior enim est pluribus exposita variationibus et mutationibus; prior vero nititur moribus, salute altiori (*Wohlleben, Genüß*)

v) Saxonia, incunte hoc Saeculo et antea, bene meruit de negotiatione, adiuuanda, per leges et instituta; et, ut ex pluribus vnum tantummodo excitem, adnotabo.

Rescript, daß die Kaufleute die zur Montur derer Regimentser und Hofftaat benötigte Tücher nicht aus den benachbarten Landen, sondern aus Landesfabriken bei Strafe der Contrebandirung anschaffen sollen; d. 28. Nov. Anno 1715. et plura mandata recentiora.

In quantum illa edicta aequa et clementia seruata sint intuitu vestium militarium praefectis destinatarum, et iam seruentur, nolo in praesens inquirere.

x) Dominus büsch, Prof. Hamburgensis, vir doctissimus et celeberrimus cit. loc. Lib. VI, 5. 17. profert exemplam talis tentaminis propter incertitiam male progressi, quo lintea ex Morauia et Boemia per Tergestum in portum Gaditanum transportare suscipiebant, unde, ut in Americam venderentur, nanibus imponi destinata erant. Lintea per se optima diligentia erant fabricata, sed nimis lata, ita, ut, quod susceptores fugerat, sarcinis Gaditanis apta non essent, nec in Americam nauigari possint; quo factum est ut non solum pretio vilissimo, sed detrimento etiam venderentur portu Gaditano

seiner selbst) et regimine prudente, Moribus exaltis rustici pluribus commodis, antea incognitis instruantur, quo tota plebs fortuna secunda (*Wohlfeyn*) fruatur, quae consistere debet tantummodo in munditia atque elegantia et in primis naturae necessitatibus, quae semper seruandae: quilibet enim laborem non fugiens, illis necessitatibus satisfacere studebit. quae sibi victum suppeditant. Conferas rusticum Hollandiae cum Poloniae rustico, fingasque, a primis consuetudinem munditiae et prosperi status remoueri et in Poloniam transplantari, mirabere animaduertens, quam tarda interna pecuniae circulatio Hollandica, quam vero celeris foret in Polonia. Agricola sumtus maiores, quibus eget vt statu magis incolumi, vestibus splendidioribus, suppellectili magis egregio et cibis magis conditis fruatur, haurire studet ex emendandis agris; tota oeconomia melius instituenda, et annona flagellanda, et opifex, fabricator mercatorque circulatione amplificata dupliciter et tripliciter recuperant id, quod per annonam perdidisse videntur. Solemnia publica popularia, et nonnullae immunitates communes facillime efficere possunt, vt subditi desiderent eiusmodi statum salutemque, quam vocant inferiorem (*das niedere Wohlleben*), de altiori, quae etiam *luxus* appellatur, infra dicendum erit.

§. 4.

Commercium externum locum habere non potest, nisi in populo, qui rerum, quae exportari debent, copia abundat.

Commercii interni emolumentis perponderatis ad externum redeamus. Populus si esse cupit diues, negligere non debet commercium externum, seu, quod locum habet intra duorum vel plurium principum prouincias, quod vero tum primum instituendum est utile, si terra ipsa his vel illis productis et fabricatis abundat.

Hac quippe lege facili dubia negotio remoueri possunt, quae illi,

li,

illi, qui ex vna tantum parte illud respicit, grauia fortasse queant videri, scilicet:

I. An Patria per commercium in alias externas regiones ad inopiam redigatur?

II. An in illam non alienae necessitates importentur, quae alias ignotae mansissent?

III. An eorum, quae vel natura profert in regione aliqua vel arte efficiuntur, genera si exportantur in illa ipsa regione patria maiori pretio vendantur?

§. 5.

Uterior eiusdem rei expositio.

Quamlibet enim rempublicam, a principe semper indefesso studio administratam, per commercium cum alienigenis non modo opibus non desitui, sed vel maiores etiam diuitias acquirere, contendendo.

Circulatio namque pecuniae sine dubio augebitur, si ciuitas non solum sui sed etiam vicinorum gratia fuerit occupata: respublica vero cum (Cap. I. §. 1.) pecuniosissima sit, intra cuius fines circulatio nummorum maxime frequentetur, eo ipso, quae mihi obici poterant, videntur remota. Verum enim vero et aliae quoque rationes suppetunt, quibus uti possum ad sententiam meam defendendam. Commercium externum, cum iniri nequeat nec debeat ipsa rei natura, priusquam in terra ipsa abundantia huius vel illius producti inueniatur (Cap. II. §. 4.) iis vero, quibus abundas, non modo uti nequeas, verum damno inde quodammodo adficiaris, sequitur, ut ea ad externos exportari debeant: Quid? quod utilitatis in nos aliquid retundaturum videtur, si, quorum nobis usus esse nullus possit, aliorum ad usus transferamus. Sed hic quis forte mi-

hi

hi obiciet, hoc quidem in terra locum habere, cui superflint fabricata et producta ad exportandum; sed quid illi populo agendum, cui alienae merces opus sunt, qui eas ex regionibus vicinis apportare cogitur, nonne tunc patria paratam pecuniam manifeste amittat? Cui quidem respondeo: commercium externum locum non habebit, siue legibus circumscribatur, siue secus: cuius enim rei non abundantia est, eius etiam nulla fieri ad externos exportatio poterit. Principis igitur est, curare, ut productum aut fabricatum, quo caret patria, in ea producatum vel fabricetur, quod modis variis sapienter adhibitis paruo admodum temporis spatio sane effici potest. Quodsi hoc adsecuti simus, non solum, quae cupiuerimus, semper habebimus, sed eadem etiam, qua ab exteris accipimus, perfectione et pulchritudine fabricata ipsi lubentius a popularibus ememus. Namque quo minore vectura, portorio et vectigali imponuntur, eo etiam viliori pretio erunt, quam extrinsecus inuecta. Ac suas quamque etiam regionem merces ex se ipsam, quoad eius fieri potest, capere videmus.

Iam vero si tempora incidant, quibus fiat, ut vel coeli culpa, vel soli tribuendum sit, ut quaedam merces in aliqua regione vel fabricari nequeant vel produci, adeoque ab exteris regionibus arcessi debeant; tum in ea ciuitate, ut aliae merces in ea ipsa inueniantur ac producantur, quae itidem ab exteris expetantur, ideoque exportari possint, summa cura, atque industria est prouidendum, ut adeo pecunia, quae ad externos migrauerat, ad talem ciuitatem reuertatur. y)

Qua

y) Saxonia, id sese effecisse, laetari potest, quod plenius pateret, si tabulas inspicere liceret eorum, quae cum importantur annis singulis, tum etehuntur; planum enim foret, numerum eorum, quae exportantur, admodum excedere inuestorum copiam, iis quippe deductis, quae per nostram prouinciam tantum transeant.

C

Qua quidem ratione aequilibrium, ad ciuitatem seruandam nostro Seculo necessarium, semper magis magisque firmatur.

Iam si, quae in patria tellure haud progignuntur, ciuibus vtenda principes prohiberent, haud scio an iure optimo tyramidis cuiusdam crimine notarentur, interim tamen certos fines rei constituere possumus. Sic caldam e. g. ex fabis Arabicis tostis confectam, quamquam fructum omnibus regionibus maxime nocentem in nonnullis prouinciis interdictam videmus: sane hoc factum iniuria videtur, etiamsi adeo noxia foret, vti iactatur: primo enim fabae Arabicae vsus minorem fecit vini adusti potionem, ideoque farris adorei consumptionem, quo facto frumenti pretium, de quo in dies ingrauescente iam hodie queruntur, vt ne nimium adaugeatur efficitur: deinde tanta non est apud nos frumenti copia, qua expleri possint cunctae cucumae, vt satis experientia docuit: annona igitur externa importanda foret; nunc vero discrimen non intelligo, vtrum pecuniam cum frumento permutes, an cum fabicis Arabis! Illum per potum denique, praecipue inter homines honestioris loci, industria animatur, igitur plures homines aluntur: thermopolia enim, vasa generis varii, mensulae et nonnullis in prouinciis plagae iam sunt necessaria, quae praebent cauponi, fictori Misnico, seriniario, tapeutiaric, pluribusque aliis occasionem ad se sustentandos, inuentaque amplificanda. Rustici igitur esse videntur soli, qui iam nimis debilitati, detinendi sint ab illius generis potu, et sanitatis quidem praecipue gratia, non ita rationis politicae. Iam ad alteram accedamus obiectionem.

§. 6.

Continuatio.

An patriae per commercium externum illatae fuerint nouae necessitates antea ignotae, atque inde aliquam iacturam accipiat res publica?

Alteram ab altera natione excelli ac superari ingenio et arte inueniendi, idque effici ex causis et physicis et politicis, nos non fugit: ille v. c. qui montes Iura habitat, ibique coelum tenue purumque spirat, et viuide sentit, se hominem esse ingenuum et felicem, Gallus hilaris, et Brittannus, magna Charta fretus, maiori sunt praediti ingenio itaque etiam facultate inueniendi quam Lusitanus, desidia et otio marcescens, vel homo proprius in Lusatis inops, et iugo seruitii oppressus. Eae nationes igitur callidiores et prudentiores nobis per commercium ostendunt necessitates antea ignotas. Tantum autem abest, vt nobis inde detrimentum adferatur, vt potius illud profit: eorum enim inuenta plerumque sunt nouae species fabricatorum, ex praeparatis nouiter repertis ortae, quae sequendi moris causa importantur. Proinde itaque fabricatori indigenae curandum est, vt eiusmodi nouas merces, more probatas exceptasque, quoad eius fieri possit, celeriter imitetur, externas inde expellat. Quo prius vero modis nouam illam speciem fabricandi diuulgetur, eo etiam celerius fabricator indigena mercem ad illius similitudinem confectam poterit uendare, ita vt peregrino praueuiat, et priusquam ille finibus se adpropinquet, ipse patriam merce eadem expleuerit. Ad hunc igitur scopum consequendum, consilii videtur, cuilibet Legato in aulis exterorum principum vnum vel plures viros adiungere, quibus praecipiat, vt si, quid inuentorum nouorum, machinarum in primis, ibi conspexerint, statim vel ipsa ad patriae fabricas celeriter transmittant, vel proplasmate (*Modell*) formata, vel perspicue descripta, delineatae. Illi vero vi-

ri ipsi, qui mittuntur, rerum earum scientia ac peritia esse instructi debebunt: neque vero ab iis requiretur fabricarum, manufacturarum et productorum solum in istis prouinciis, in quas missi sunt, inuentorum, cognitio; sed et scientia quoque mathematica, mechanica, technologica, oeconomica, metallica, cameralis etc. praeterea eos linguam cuiuslibet regionis vernaculam probe nosse, calide et caute se gerere, semperque, ne obseruentur, curare oportebit. Per usum et coniunctionem cum Hollandia, Britannia et Gallia ortum habent nostrae manufacturae, in quibus limbi denticulati, lintea, panni, panni xylini etc. fabricantur, quae ad hanc rationem viamque a nobis modo offensam celerius possent perfici ac promoueri, nisi impedimento forent fabricata externa, quae in patriam importata serius repetuntur imitando, quam ut vendi queant, ideoque in tabernis solent obsolescere. Oeconomicis etiam illud institutum potest esse vsui, adiuncto Legati si mandetur, omnes agriculturae, in patria adhuc ignotas, species cum ciuibus communicare, qui eas, quae ad coeli plagam, solum, reliquamque conditionem adplicari possint, ipsi in usum transferre queant. Velut per commercium cum exteris cyclamina, fruges cunctis vtilis ac laudatae, importabantur: eidem attribuenda est emendatio lanae, quae fit per arietes Hispanienses, et id genus alia. Necessitates igitur nouas quidem cognoscimus per commercium externum, id negari non potest; sed prouidendum erit, ut ipsi etiam producamus eas, quo industria latius pateat, quam antea coarctari minuique verebatur.

§. 7.

Eiusdem rei vltior disquisitio.

An fabricata ipsa maiori pretio ueneant, quaeri denique tertio loco potest, mercibus nostris exportandis, quam quo venduntur, si intra fines terrarum commercium illarum contineatur?

Sed supra (Cap. II. §. I.) docuimus, merces tantummodo abundantes commercio externo esse subiectas posse; ut igitur defendam
sen-

sententiam, statuo, reipublicae, si ea producta, quorum multitudo excedit iustam numerum, seu quae in ciuitate ipsa commode non consumi, ideoque merito inutilia vocari possunt, exportantur, manifesto emolumento esse, mercem vero ipsam nunquam pretio multo maiore solui: id enim solum carum est, quod est rarum: rarum si vero est, non exportabitur quia in regione ipsa vendi poterit, quo facto commercium externum non efficiet vllam mercium caritatem.

Verum in hoc loco paucis etiam de negotiatione frumentaria disputandum videtur. Pertinet enim frumentum ad necessitates vitae, quibus quisque opus habet et parare sibi eas studet. Eo igitur maiori consilio ac circumspectione ea tractanda videtur, quam aliorum productorum seu fabricatorum, quae semper mutationi sunt et vicissitudini subiecta. Neque enim frumentum prius exportandum erit, quam cum admodum eo abundamus, ipsumque vili pretio venditur. Talis igitur exportatio perutilis erit, eo quod frumentum semper in iusto pretio seruat, quod, vt supra diximus, fons vnicus est et praecipuus, vnde diuitias haurire potest rusticus. Quo circa opportuno tempore magis videtur promouenda, quam suppressenda illius exportatio. 2)

C 3

Sa-

- 2) Sane modum excedas, oportebit, si praemia exportantibus frumentum proposueris: namque hoc etiam detrimento esset maximo. Annona enim 1) non adnumeranda est eis mercibus, quae obsolescere solent, vt inde venire non possint: si quidem, si tempora incidunt, quibus per tempestatem, vim, calamitates, et quae sunt huius generis, terra tenues, gracilesque fruges proferat, tum frumenta foecundioris anni spissiora in granariis seruata, facile et cum vsura vendentur. Atque tum praemia valde officere, in promptu est docere. Constat enim experientia. 2) Velut annonae fertilitate Britanni praemiis donare solent nautas, qui frumentum abundans exportent, vt pretium semper idem maneat, et annonae dein difficultate et angustia, praemium ostendunt iisdem, vt importent frumenta: Quo circa illi horrea constituunt externa, in quibus frumenta condant, et tempore suo retro nauigent, quo praemium denuo accipiant pro eodem frumento,

Saxoniae est, vt curet negotiationem frumenti, ne sibi illud ipsa detrahat. Patria enim ex plurium politicorum accurata computatione, promittit anno foecundo decies centena millia medimnorum frumenti plusquam intra fines confunitur, temporibus vero aduersis quinque centum millia, et nonnunquam, decies centena millia minus: manifestum igitur est, frumenti, si eius pretium debet semper esse idem, cellas penuarias semper debere esse paratas, quae annis fertilibus abundantia recipiant, et sterilibus rursus distribuant; neque tamen par erit, vt in potestate sint dardanariorum, sed publicae auctoritati subiecta. Granaria etiam prouincialia huic fini non satis respondere videntur: a) Quaecumque potius vrbs, quodcumque oppidum, quisque vicus cogatur, ad granaria sibi cuique accommodata semper curanda. Ciuum numerus definiat numerum modiorum, quorum omnes species afferentur ad tres annos: quilibet rusticus seu ciuis condat frumentum abundans paulatim in hoc granario speciali, donec tantam molem congefferit, quam putat esse idoneam ad se suosque per tres annos necessitate urgente alendos. (Namque non est credibile, vltra tantum temporis spatium annonae caritatem duraturam) Granarium speciale sic si est impletum, quilibet subditus frumentum vendere potest in patria et regionibus vicinis plane ex suo arbitrio, annonae caritate nec metuenda, ita vt non opus sit vlla lege de finibus praecludendis promulganda. De legi-

b) Ea non sufficere, euinci posse videtur argumentis sequentibus: 1) Nimis pauca eiusmodi granaria prouincialia adhuc inueniuntur, quam quae necessitate urgente omnes Saxoniae ciues per tres annos possint alere. 2) Frumentum, ad ea explenda saepe ex terrae regionibus remotissimis adducitur, quo circa frumentum ob vecturam pretio ingrauescit. 3) Cuius rei angustias frumentariae sentiens, si ex illis granariis frumentum repetere debet, illa vectura iterata pretium ipsum crescit, ita, vt pecunia, qua initio frumentum emebatur, poene sit aequalis vecturae. 4) Frumentum saepe extra fines coemtur (e. g. Dessauia, quod poterit omnino euitari).

bus de hac re ferendis infra pluribus verbis cum dicendum sit, hic interea subsistat oratio, nihilque addam, nisi, quod me ostendisse autemem, ciuitatem per commercium sapienter institutum externum nunquam ad inopiam redactum sed eo magis iri ditatum.

vid. *Betrachtungen über die Staatswirthschaft, aus dem Ital. von Schmid, 6ter Abschnitt.*

§. 8.

De Commercio Saxonico externo speciatim.

His igitur enarratis atque expositis, cuius, opinor, planum erit, *Saxoniam damnium passuram esse, commercium externum si amiserit. Patriae Patres Serenissimi* semper curauerunt ciuium salutem, et eo perduxerunt, vt manufacturae nostrae et fabricae ciues non solum satis alant, sed etiam alienigenas, quo semper earum incolumitas magis magisque angetur. O terque quaterque beatos nos, quorum principes semper in eo allaborant, vt vias quantum possunt aperiant fabricis manufacturisque, ad fabricata vendenda.

Ita pacta de commercijs inita sunt cum Borussiae rege; non minus cum Venetorum Republica, ad quindecim annos, de anno nimirum 1770 vsque ad 1785, quae attinent bombycina Venetiana, et lanificia nostra: iamque ex vtraque parte coniunctim longius ea ducere opera impenditur, quo fortasse negotiationi linteariae emolumentum possit crescere. Eiusmodi pacta anno 1769 proposita etiam sunt Auftriacis, quae vero Iosephus II. semper recusauit, Leopoldum vero accepturum esse, haud diffidimus. Sunt tamen subinde a Gallia, Britannia et Moscouia talia nobis consilia vltro oblata: quae quidem, quominus acciperemus, prudentia suasit. Britannia enim nimium postulabat, et cum Gallis Russisque talem conditionem ineundam ipsi mercatores disuadent, quia tum, ne per commercium clandestinum grauiorem iacturam faciant, iure verentur. Ac praecipue quidem optandum est, vt pacta de commercio possint iniri eum

Austria

Austria. Leges enim caesareae, quibus ante aliquot annos fuit interdicta omnis importatio ex alienis terris, pannifices pene cunctos et alios lanifices Nariscos, qui antea in Bohemiam merces distrahebant fortunis exuebant. Quam late tale detrimentum pateat ferpatque, credi vix potest. Namque et pannifices et panni tonsores, et lanarum lauatores, lani pensores, laniffae, fullones et alii, velut tabernarii, opificesque faciunt iacturam, qui eorum necessitates antea curabant: tantum lanae, quantum antea consumebatur, non amplius venditur, quo efficitur, vt vile eius pretium nascatur, rusticusque et oeconomus maximum patiantur detrimentum.

Cap. III.

De legibus commercium spectantibus.

§. I.

Ciuitas, quantum potest, circumscriptionibus omnibus commercii ratione esse libera debet, si cupimus negotiarionem quaestumque florentem.

Quo quidem consilio videntur sane minuenda tributa, omnia commercii genera promouenda, institutaque nocentia funditus remouenda.

Ad interni praecipue commercii libertatem firmandam, caueamus, ne vni vel alteri quaestui seu fabricae tribuamus iura, quae aliis officiant, vel noxam adferant, tanquam priuilegia, et monopolia: etiam vrbs huius vel illius iura arctatoria arctius circumscribamus: Collegialium statutorum carceres contrahamus, instituamusque ita, vt quisque eodem iure datae occasionis vtatur, qua opes suas conditionemque et perficere possit et augere. *b)* Bona, quae sequuntur ex eiusmodi libertate benigna, negari non possunt; Priuilegia enim

et

b) Lectu dignissima sunt ea de re verba Viri Excellentissimi, de patria meritissimi et in aeternum immortalis, Domini de Gersdorf in „*Allgemeinen und besondern Anmerkungen vom Handel* §. I—12. p. 186. seq.

et monopolia, si fuerint abrogata, quilibet poterit certare cum aemulo et diligentiae ardore, et fabricatorum praesentia, quo eum superet et antecellat: monopolio et privilegio vero ille, cui fors pecuniam denegavit, qua potuisset eiusmodi iura emendo sibi comparare, industriae et cognitionis respectu nullo habito remouebitur, et nunquam illi obtinget, ut emergat. In oppido iure arctatorio donato, merces, quae certum numerum emtorum inuenit, eo quod quisque eam consumere cogitur, nunquam eius valoris erit, quam, quae per pretium internum emtori se ipsa debet commendare. Quoniam itaque illa merces sequior est, nemo praeter numerum definitum inuenietur qui emat, quo fit, ut oppidum iure arctatorio gaudens ipsum aequae atque emtores coacti, detrimentum accipiant. c) Quae iam supra de collegialium statutorum vitiiis dicta sunt, iis addi etiam illud potest, eiusmodi institutione pretium mercium supra modum augeri: tironum enim inscriptio, eorum absolutio, magistrorum receptio, eorumque tributa ad collegia mercium pretio refarciri debent. Cuncta si tributa velles tolli, rem, quae fieri plane non potest, cuperes, et insanus videreris. Interim tamen nemo infitiabitur, ea esse moderata magis posse, et conuenientius descripta.

Ius

c) Quo modo fabrica, qua saccharum elixatur, Dresdae instituta, per legem, ut fabricata tantummodo nundinis Lipsiensibus vendere liceret; ita desisteret, ut collaberetur, propterea quod commercium in Bohemiam Morauiamque supprimeretur.

vid. IOH. ANDR. HEINOLD *Vorzugsrechte* etc. p. 31.

Non minus pannifices Reichenbacienses et vicini, quibus lanam et tinctoras non nisi Lipsia arcessere, fabricataque tantummodo Lipsiam vendere licebat, cadebant, merces, rei natura ipsa exigente maiori pretio vendi debebant, eorumque commercium in provincias imperiales suffocabatur: HEINOLD citat de eo loco Rescriptum Electorale Saxonicum de anno 1684. p. 30. cit. loc. cui simile de anno 1704. vide in Lünig. Cod. Aug. Tom. II. p. 2101. quod anno 1719 est repetitum.

D

Insuper stapulae etiam est privilegium, quo mercès maioris sunt pretii, earumque minuitur venditio.

§. 2.

Libertas commercii externi, quantum fieri potest, est laudanda.

Libertas commercii externi, situs rerum politicarum hodiernus, regiminisque varia ratio efficit, ut perfecta non possit omnino cogitari; viribus tamen, quantum poterit, quaeri debet atque promoueri.

Commercium enim externum, tunc primum maturandum esse, si rerum abundantia in patria magna videatur, et nostra cum externis fabricatis permutentur, iam supra (Cap. II. §. 4.) disputauimus: quo principio semper seruato aequius externorum fabricatorum importationem animaduertemus, neque tam anxie trepidaremus, si nostra producta seu fabricata exportari viderimus, legesque exportationem prohibentes finesque illi praeccludentes, mitigaremus.

§. 3.

Indices vectigales esse plerumque parum accuratas.

Tabulis portitorum exportantium summam et importantium continentibus nituntur illae leges, cum vero priores plerumque sint vitiosae, habeantque lacunas, quia vera professione carent subditorum et indicatione, leges etiam ipsae vitiosae sint, necesse erit, et perinde iniustae; Legislator tamen ad sequentia principia, oculos aduertat.

§. 4.

De importatione primarum materialium.

Quoniam, necessario quae importantur, primae materiae nobis an-
sam praebent industriae internae, nullis onerandae videntur tributis.
vid.

vid. BÜSCH. cit. loc. 3. Band. §. 71. 72.

— id. ibid. 5. — §. 21.

§. 5.

De importatione materiarum compositarum.

Materiae confectae, seu producta ad victum necessaria, quae importantur, etiam non sunt grauandae tributis et vectigalibus: Sed nonnullis tamen ea, quae voluptatem promouent; maximis autem, quae luxuriae inferuire videntur.

vid. BÜSCH. N. loc. 3. Band. §. 10. 65. 66. 4. Band. §. 5. 23. 6. Band. §. 18.

— SCHEDEL. cit. loc. p. 211.

— HOFMAN. cit. loc. 3. Buch. Cap. 10.

De exportatione materiarum primarum.

Exportatio materiarum primarum eiusmodi tributis oneranda videtur, quae non ita sentiantur.

vid. BÜSCH. cit. loc. 5. Band. §. 30. seq.

§. 7.

De exportatione materiarum fabricatarum.

Materiae vero fabricatae exportatio omni studio ac labore est promouenda.

vid. SALIMBENI. p. 57.

— SCHEDEL. p. 43.

§. 8.

De exportatione primarum vitae necessitarum.

Necessitates vitae primae ac principes, quibus quisque minus potest carere, non prohibendae, quominus exportentur. leuiter tamen vectigali aliquo grauandae videntur.

XIIII

D 2

vid.

vid. SALIMBENI. p. 24.

— TROSNE. p. 441.

§. 9.

De mercibus per Saxoniam transeuntibus.

Merces per fines patriae transeuntes nullis aut paucis saltem tributis onerari debent, si civium cura et iugis et armentis transportentur.

vid. aüssch. V. 5. 35. II. §. 19.

§. 10.

De duratione et natura legis prohibitoriae.

Necessitas exigit, ut eiusmodi lex districtui 20 miliaria continenti nec generalis nec pereennis esse possit, itaque si causa ad eam debet mutari.

INDEX SCRIPTORVM

quibus in conscribendo libello vsus sum.

- Achenwalls Staatsverfassung der heutigen vornehmsten europäischen Reiche und Völker im Grundrisse. Göttingen 1781.
- Anderfons historische und chronologische Geschichte des Handels von den ältesten Zeiten bis auf die itzigen. 7 Theile, aus dem Engl. 1787.
- Anmerkungen, allgemeine und besondere, vom einheimischen und fremden Handel. Leipz. 1776. (von Gersdorf) gr. 4.
- Barkhausen, H. L. W. Briefe über die Polizei des Kornhandels. Lemgo 1773. 8. von Beaufobre Einleitung in die Kenntniß der Politik, aus dem Franz. 3 Theile. Riga 1773. 8.
- Becher, politischer Discours von den Ursachen des Auf- und Abnehmens der Städte und Länder mit Zinkens Zusätzen. Frankf. 1759. 8.
- Beckmann, Ioh. Anleitung zur Technologie oder zur Kenntniß der Handwerker, Fabriken und Manufacturen, nebst Beiträgen zur Kunstgeschichte. Götting. 1777. 8.
- Eiusd. Beiträge zur Oeconomie, Technologie, Polizei und Kameralwissenschaft. 1—7ter Theil. Götting. 1779. 1783.
- Bode, fürstliche Machtkunst, oder Abhandl. von den Manufacturen und den Commerciën. Frankf. 1765.
- Boulainvilliers de, Etat de la France etc. Londres 1727.
- Büsch, Abhandlung von dem Geldumlaufe in Rückficht auf die Staatswirtschaft und Handlung. 2 Th. Hamb. 1780. 8.
- Eiusd. kleine Schriften von der Handlung und anderm gemeinnützigem Inhalte. Leipz. 1772. 8.
- Büschings Magazin für die neue Historie und Geographie. Hamb. u. Halle. 1783.
- Collectanea des Handels etc. (von Gersdorf) 1754. 4.
- Commerce, le, et le gouvernement considérés relativement l'un à l'autre ouvrage élémentaire par Mr. l'Abbé Condillac. 1776.
- Considerations sur les finances d'Espagne. à Dresde 1753. 12.
- Crome A. W. F. Europens Producte etc. Dessau 1782. 8.
- Davanent Discourses of the public Revenues of England and on the trade. London 1608. 8.
- De Commerce de la Hollande. 3 Tom. Amst. 1768. 12.

- Dispositio planaria stapulae Saxonicae, Budiss. 1658.
 Dohms Materialien für die Statistik etc. 1777—82.
 Eiusd. Allgemeine Uebersicht des Handels in der Ostsee, im Jahr 1779.
 Deutsch. Mus. X. Stück. 1780.
 Elements de commerce, à Amsterdam 1755. 8.
 Etat présent du Royaume de Portugal en l'année 1766, à Lausanne 1775. 12.
 Etwas über die allgemeinen und besonderen Anmerkungen vom Handel.
 Altenb. 1776. 4.
 Grundsätze der Ein- und Ausfuhr des Getreides (von Reimarus). Hamb. gr. 8.
 Genovesi Grundsätze der bürgerlichen Oekonomie, 2 Th. aus dem Ital.
 Leipz. 1772—74. gr. 8.
 Geschichte der Handlung und Schiffahrt, der Manufacturen und Künste, des
 Finanz- und Kammerwesens zu allen Zeiten und bei allen Völkern. 2 Th.
 Bresl. 1751—54. gr. 4.
 Geschichte, kurzgefaßte, der Handlung und Schiffahrt in alten und mittlern
 Zeiten. Frankf. 1751. 4.
 Geschichte der Handlung und Schiffahrt der Alten, aus dem Franz. Frankf.
 1763. gr. 8.
 Geschichte, kurze, der Abgaben, besonders der Consumtions- und Handels-
 abgaben in Sachsen. Dresd. 1782. 8.
 Grundsätze der Handlung etc. (von Reimarus) Brem. 1775. gr. 8.
 Guden, Polizei der Industrie etc. Braunsch. 1768. 8.
 Handlungsgeschichte der Stadt Leipzig. 1772. 8.
 Handlungswissenschaft, der Theorie und Praxi. Bresl. 1777.
 Hennings, über die wahren Quellen des Nationalreichthums. Copenh.
 1785. 8.
 v. Herzberg, über den wahren Reichthum der Staaten. Berl. 1786. 8.
 Interets, les, des Nations de l'Europe développées relativement au Commer-
 ce. à Leide. 2 T. 1756. 4.
 Just, System des Finanzwesens. Halle 1766. gr. 4.
 Kurzgefaßte Beschreibung der Handlung der vornehmsten europäischen
 Staaten. Leipz. und Liegnitz. 1778—82. 8.
 Lettres sur l'emprunt et l'import par Mr. de Saffure. 1779. 8.
 Melon Essais politiques sur le commerce. à Amsterd. 1742. 8.
 Memoires et Considerations sur le commerce et finances d'Espagne. Amst. 1761.
 v. Montesquieu, vom Geist der Gesetze, aus dem Franz. Altenb. 1782. 8.

- Mortimer, Grundsätze der Handlungs-Staats- und Finanzwissenschaft, aus dem Engl. Leipz. 1781. 8.
- Neue Litteratur und Völkerkunde. Ian. März Jul. 1787.
- Pfeiffer, Manufacturen und Fabriken Deutschlands etc. 2 Bände. Frankf. 1780. gr. 8.
- Politisches Journal. Hamb. 1780. 8.
- Recherches, les, de la Franco. Par. 1596. fol.
- Reflexions politiques sur les finances, et le commerce, à la Haye. 1740.
- Röffigs Churfürstliche Staatskunde. Leipz. 1787. 8.
- Eiusd. Versuch einer pragmatischen Geschichte etc. 2 Th. Leipz. 1781—83. 8.
- Schedel, Magazin für die Handlung. Leipz. 1783. 8.
- Schmiths, Adam, Untersuchung der Natur und Ursachen von Nationalreichthümern, aus dem Engl. Leipz. 1776. 8.
- Schlözers statistischer Briefwechsel, Eiusd. Staatsanzeigen.
- Schmidts Betrachtungen über die Staatswirthschaft, aus dem Ital. Mannheim 1785. 8.
- v. Sonnenfels, Grundsätze der Polizei, Handl. etc. 8 Theile. Wien 1777.
- Staatskunst, wahre und falsche, von Hofmann. Hamb. 1758. 8.
- v. Steck, Versuch über Handels- und Schiffahrtsverträge. Halle 1782. 8.
- Trosne, Lehrbegriff der Staatsordnung etc. 1780.
- Ueber die freie Aus- und Einfuhr des Getraides in Betrachtung Ehstlands, Riga 1772. 8.
- Eiusd. Fortsetzung. Lübeck 1772. 8.
- Ueber die Monopolen. Hannover 1779. 8.
- Ueber Rußlands Handel und Manufacturen. Lübeck 1778. 8.
- Versuch einer allgemeinen Kornpolizei. Berlin 1770. 8.
- Ulloa Retablissement des Manufactures et du Commerce d'Espagne, traduit de l'Espagnol. à Amsterd. 1743. 8.
- Von Getraidemagazinen und dem Unterhalte des Volks. Frankf. 1771. 8.
- Vorschläge, die Theurung des Getraides in Zukunft einigermaßen abzuheben. Frankf. 1764. 8.
- Vorschläge, wie der gehemmte Ausfuhrhandel aus den ungarischen und deutschen Provinzen etc. aufgehoben werden könne. Wien 1781. 8.
- Vorzugsrecht der Leipziger Stapel- und Mefsgerechtigkeit, von Heinold. Leipz. 1741. 4.

DOCTIS.

DOCTISSIMO ORNATISSIMOQVE

HEVNI O

S. D.

P R A E S E S.

Reddo, quem tradidisti mihi, libellum Tuum, a Te omni ex parte conscriptum, et thesibus et oratione Tuum. Iunxisti in eo, quae saepius, quam fieri solet, iungi deberent, rerum scilicet ad Politiam pertinentium et disciplinae, quae de rebus principum iuste accipiente administrandis agit, cognitionem cum iurisprudencia, ea quidem ratione, ut amicissimum earum vinculum neclatur et conspicatur. Atque sane arctissimum est, quis enim quaeso iudex in villis, quis iudex in vrbe Politiae potest carere cognitione? quis in usu rerum forensium versari absque illa potest? ut eos faciam, qui altiora petunt. Mihi vero his ad Te potius reuertor, qui et morum elegantia et assiduitate in tractandis litteris mihi maxime carus abs, Ornatissime Hevni, et Tibi et Patri Tuo Praenobilissimo ac Consultissimo, harumque litterarum Peritissimo, qui etiam scriptis illustravit, gratulor ex animo hunc diem atque ut litterae tam egregie abs Te cultae fructus Tibi largiantur quam vberimos, opto ingenuae. Vale atque cum gente Tua Praenobilissima perge mihi fauere. Scripti Lipsiae d. xviii. Decembris mdcclxxx.

DOCTIS

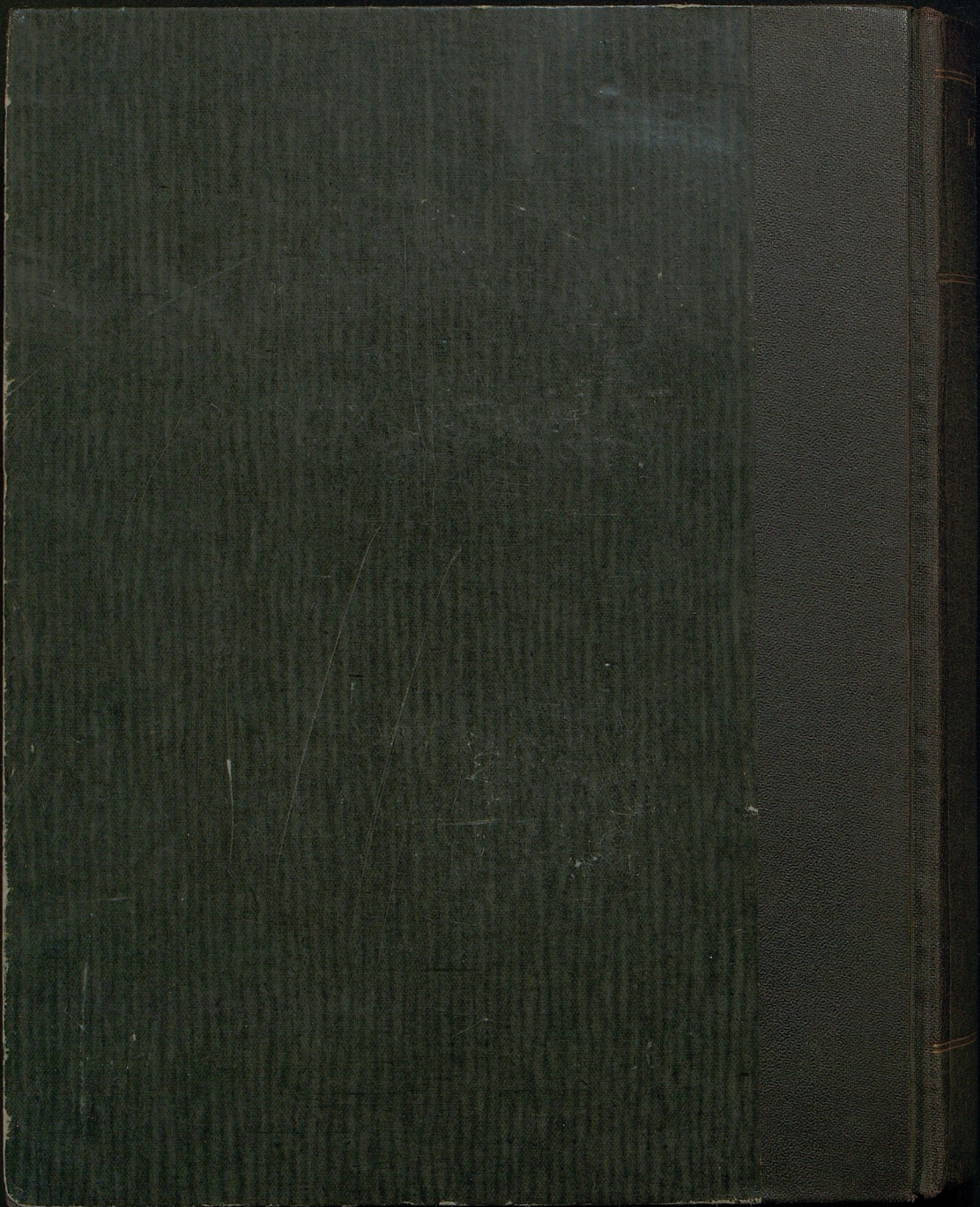
ULB Halle
007 697 104

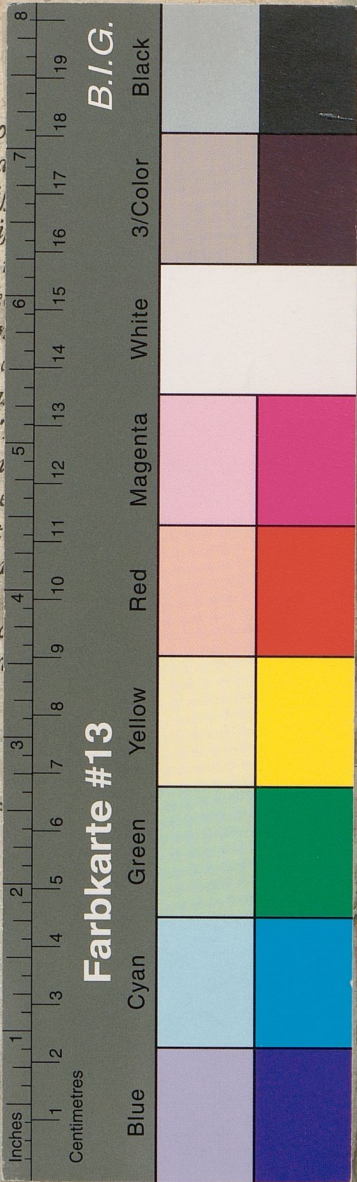
3

V D
18

1797

1790, 18.

DE COMMERCIO INTERNO ET EXTERNO

DISSERTATIO IVRIDICA

QVAM

ILLVSTRIS IVRIS CONSVLTORVM ORDINIS

AVCTORITATE

P R A E S I D E

D. CAROLO GOTTLOB RÖSSIG

PROF. PHIL. P. ICTO IMATR. PLVRIVM SOCIETATVM SODALI
MEMBROQVE HONORARIO

D. XXX. DEC. A. C. MDCCLXXX.

AD DISCEPTANDVM

PVBLICE PROPONIT

AVCTOR

CAROLVS THEOPHILVS SAMVELIS HEVN

DOBRILVCENSIS.

L I P S I A E

EX OFFICINA SOLBRIGIANA.

